

EEN NAVRANTE GESCHIEDENIS UIT DE NEGENTIENDE EEUW...

**Barbara de Puyt, reukwaterverkoopster en herbergierster te Tilburg,
kraamster in parfumerieën, tapster, slaapsteehoudster,
kroeghoudster en bordeelhoudster te Breda
° Aalst 1816 - † Breda 1867**

DEEL I

Inleiding

Voorliggend artikel, dat een aanvang neemt in de Frans-Bataafse tijd (1795-1813), is eigenlijk ontstaan na een zuiver genealogisch onderzoek naar uit het oog verloren leden van het geslacht Bombeeck, met als bakermat de stad **Aalst**, gelegen aan de rivier de Dender in de Belgische provincie Oost-Vlaanderen. Zo vonden we in het Stadsarchief van Breda, tijdens opzoekingen in kerkelijkeregisters, poorterboeken, borgbrieven, volkstellingen en patentregisters, de registratie van Petrus J. Bombeeck, zoon van Joannes Baptista Bombeeck en Petronella Janssens. Alleen zijn doop in de oude Sint-Martinuskerk van Aalst op **2 oktober 1766** was ons bekend, maar we hadden van hem in het 'Denderstadje' geen trouwerij en ook geen begrafenis gevonden. In de Nederlandse provincie Noord-Brabant te **Breda** werd hij op maandag **8 mei 1797** als *Petrus Bombeeck geboortig van Aelst, Vlaenderen* én als 'borgbriefbegunstigde' genoteerd. Borg stond Adriaan Verkaar, een hoedenmakersbaas uit de Ginnekenstraat. Nog in diezelfde meimaand trouwde Petrus (Jean) Bombeeck voor de Schepenen van de stad Breda met de plaatselijke Johanna Konings († Breda, Veemarkt, 25 februari 1820, 46 jaar oud) dochter van Willem Konings (ex Winterswijk) en Catharina Witte (ex Breda).

In **1808** werd Petrus in de patentregisters van Breda genoteerd als hoedenmakersknecht met als huisadres de Bredase Ginnekenstraat. In het 'Fransche' *Régistre Civique* van Breda staat hij in **1812** als *chapelier Jean Bombeeke* vermeld. Bij de volkstellingen van **1839**, hij is dan reeds 73 jaar oud, werd hij geregistreerd met geboorteplaats *Aelst* én als broeder werkzaam in het 'Oud-mannen Gasthuys' van Breda. Daar stierf 'Jean' op woensdag **24 september 1851**, om zes uur in de morgen, bijna 85 jaar oud.

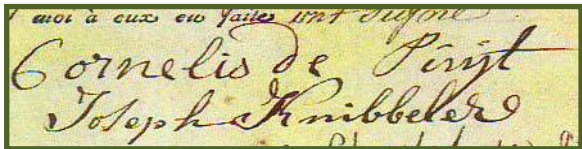
*De Ginnekenstraat te Breda met de gracht genaamd de Oude Vest omstreeks het jaar 1865. ►
(Foto: Stadsarchief Breda (SaB), Beeldcollectie.)*

In diezelfde Bredase volkstelling uit **1839** ontdekte ik nog een geregistreerde die geboortig was van 'Aelst in Vlaenderen', namelijk ene **Barbara de Puydt**, tapster van beroep, 24 jaar oud en sinds **1838** te **Breda** 'woonende Wijk A in de Molenstraet en Onder de Boompjtjes' met bij haar inwonend het zeven jaar oude kind **Jacobus de Puydt** (sic). Mijn nieuwsgierigheid was gewekt, want waardoor kwam een jonge vrouw, met een minderjarig kind – in zulk een moeilijke tijd – vanuit 'Vlaenderen' in 'Holland' te Breda terecht? Barbara was **parfumverkoopster** en **tapster** én Breda was tenslotte een garnizoensstad, waar ook nog sinds **1828** de Koninklijke Militaire Academie gevestigd was. Voor haar viel er daar geld te verdienen, want soldaten hielden van uitgaan, van vrouwen, én hadden vaak dorst, was het daarom? Pas later ontdekte ik dat ze al eerder in Nederland in de provincie Noord-Brabant verbleef: op 5-jarige leeftijd in **1821** met haar ouders te **Eindhoven**, als 16-jarige in **1832** zonder haar ouders te **Oisterwijk**, als 18-jarige in **1834** reeds samenwonende te **Tilburg**, alwaar ze 'fleschjes met reukwater' verkocht en er twee jaar later, in **1836**, geregistreerd werd in de **Tilburgse wijk Korvel** als 20-jarige **herbergierster**, die er een relatie onderhield met een acht jaar oudere Brigadier van het Regiment Lanciers...

• De Bredase vrouwengeschiedenis...

Ter gelegenheid van het 750-jarig bestaan van de Stad Breda was in 2002 een boekje uitgegeven door de 'Projectgroep Vrouwen Breda 750' waarin de namen waren vermeld van zeven vrouwen die een rol hadden gespeeld in de Bredase vrouwengeschiedenis. Tot mijn verbazing bleek een van deze vrouwen de uit Aalst afkomstige **tapster Barbara de Puijdt (1815-1867)** (sic). In haar geboorteakte, opgesteld te Aalst om tien uur woensdagmorgen **17 januari 1816**, werd haar familienaam overigens geregistreerd als **de Puyt** (namen in andere akten waren nog: de Puidt, de Puijl, de Puijt, de Puit, de Puydt en de Reijt).

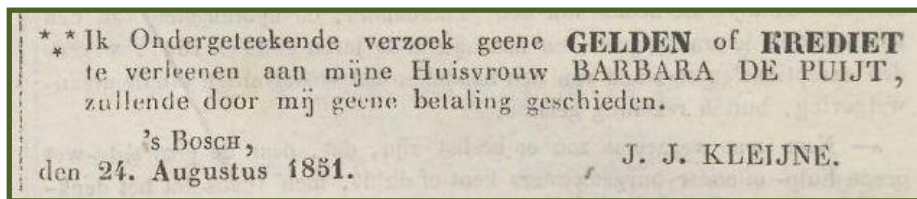

◀ *Handtekeningen van de vader van Barbara de Puyt en van getuige militair Joseph Knibbeler onder haar geboorteakte in januari 1816, zeven maanden na de slag bij Waterloo. (Bron: Stadsarchief Aalst - geboorteakte no 22.)*

• Diepingrijpende gebeurtenissen...

In dit artikel – al het geschrevene is historisch gefundeerd – wordt niet alleen de levensloop van Barbara zelf en haar kinderen en kleinkinderen beschreven, maar komt ook haar familiale achtergrond aan bod, inclusief de families van haar twee echtgenoten en andere individuen waarmee ze gedurende haar leven te maken kreeg. Daarbij kwamen we een aaneenschakeling van diepdroevige voorvallen tegen, met onder andere: de verdrinkingsdood van Barbara's grootvader; met het al op 27-jarige leeftijd overlijden van een zoon van Barbara zelf, wiens dochtertje vier dagen na zijn overlijden geboren werd... en verder met tal van jong overleden kinderen, met weeskinderen (waaronder de moeder van Barbara), met wettige en met onwettige kinderen, met gewettigde kinderen en met niet-erkende kinderen...

▼ *Familiebericht in de Bredasche Courant in de editie van 28 augustus 1851 aangaande Barbara en haar eerste echtgenoot Johannes Jacobus Kleijne, die volgens het bevolkingsregister vanuit Breda op 26 augustus 1851 terug naar zijn geboorteplaats Den Bosch was vertrokken. (Bron: Koninklijke Bibliotheek - Historische Kranten.)*

Wij zullen een uiterst gemêleerd gezelschap ontmoeten, van onkreukbare overheidsdienaren tot en met personen met een nogal dubieuze reputatie én nog anderen, die de meest uiteenlopende ambten en beroepen uitoefenden, waaronder in willekeurige volgorde: een heuse Baron, die Kapitein was bij het Bataillon Jagers en geboren was op Kaap de Goede Hoop; een arme postillon uit Hooge-Zwaluwe; een particuliere uit Dordrecht; een gepensioneerd portier van de gevangenis in Woerden uit Leeuwarden; een stadstrompetter, een scherprechter of een 'uitvoerder van criminele vonnissen' oftewel een beul uit Breda en nog eentje uit 's Hertogenbosch; een 'garde champêtre' (= veldwachter), een wolspinder, een 'arbejder', een 'daggelder', een logementhouder, een 'daglooner', een koopvrouw, een 'spinder' en een schutter uit Oisterwijk; een barbier en een koetsier uit Breda; een 'Gouwsche pijpenmaekersbaas' – die 'vergat' zijn dagelijks brood te betalen – en nog een tapper uit Gouda; een koopman uit Rotterdam en een dienstbode uit Amsterdam; een Jongeman van Middelburg en een Jongedochter van Giessendam; een borgbriefbegunstigde en een poorter uit de stad Breda; een winkelier 'de kermessen frequenterende in galanterieën' uit Den Bosch, die woonachtig was te Breda; een flankeur bij het 5de Bataljon Jagers uit Zutphen; een 'broodmaaker' uit Utrecht; een spinnersknecht uit Leiden; een Chasseur uit Aalst; een Stadsheel- en vroedmeester uit Eindhoven en een uit Breda; een Heel- en vroedmeester uit Oisterwijk; een 'kraamer' uit Bergen op Zoom alsmede een kraamster uit 's Hertogenbosch; een 'velbereijder', een klokkenmaker, een smid, een kuiper, een kleermaker, een barbier, een schoenmaker, een timmerman, een looier, een kramer, een bontbewerker en een logementhouder uit Eindhoven; een bierhuishouder, een tapper, een slijter en een logementhouder uit Breda; een kamerbehangersknecht uit Den Bosch; een négociant en een négociante uit Hulst, gelegen in Zeeland; een tamboer bij het 4de Regiment Infanterie uit Gouda, die eventjes in Breda vertoefde; een 'kapitein eener stoomboot' uit Hedel in Gelderland; een bejaarde *bestedeling* uit Hilvarenbeek; een *kleederkooper* en twee *oudijserverkopers* uit Den Bosch;

een Inbrengster in de Bank van Lening en 'n *dijkwachter in 't bruggehuisje op 't kanaal te Den Bosch*; een 'Geëmployeerde bij de Stedelijke belastingen binnen deze stad' en een Accoucheur (= verloskundige) in de Stad en Lande van Breda, alsmede een sergeant bij het 2de Regiment Vesting Artillerie; een sergeant bij het Regiment Grenadiers en Jagers uit Den Haag; een gepensioneerd militair, een passementwerker en een koperslager uit Breda en nog een Mevrouw, die de Stadsvroedvrouw was van Breda; een oude pakdrager, een kastelijn, een koekramer en een logementhouder uit Bergen op Zoom; een koetsier en een voerman uit Amsterdam en dan tenslotte nog een aantal te Breda verblijvende *meisjes van plaijsier* en 'publieke vrouwen', ook wel 'publieke vrouwspersonen' genoemd, uit Nederland, België en 'Pruisen'.

En dan rest nog **Barbara de Puyt** zelf: toen zij op 16-jarige leeftijd in **1832** haar vermoedelijk eerste kind ter wereld bracht, werd ze in de geboorteakte van dat kindje als zijnde zonder beroep vermeld. Wanneer zij op dinsdag **25 juni 1867** op 51-jarige leeftijd het tijdige met het eeuwige verwisselde, werd ze in haar overlijdensakte eveneens als zijnde zonder beroep vermeld, maar in die tussenliggende tijd van vijfendertig jaar werd ze in heel wat ambtelijke stukken geregistreerd: als reukwaterverkoopster, als herbergierster, als koopvrouw, als kraamster en/of inlands kraamster, als kraamster in parfumerieën, als **slaapsteehoudster met twee kamers**, als tapster, als kroeghoudster en/of kroeghouder en laatstelijk nog als **'tapster in 'n publiekhuis met vijf kamers'**.

Uiterst rechts: Bordeel 'Het huis van Barbara' in Wijk A Oude Vest N° 350 te Breda. ▼

Verkoop bij Geregte Uittwinning.

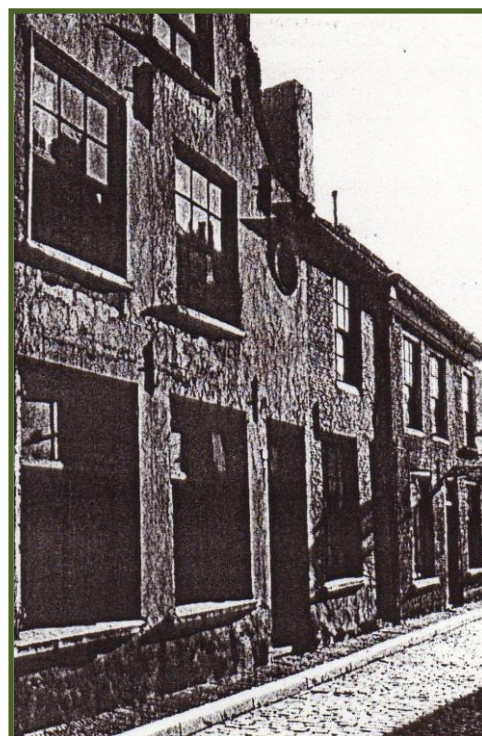
Op Dingsdag, den 18. April aanstaande, zal op de terechtzitting der Arrondissements-Regtbank te Breda, worden overgegaan tot dien Verkoop bij Geregte Uittwinning, aan de meestbiedenden of hoogstaafnijnenden, van:

- 1°. Een perceel WEILAND, met aansluitend INUNDATIE-DIJKJE en TREKPAD, gelegen even buiten de Waterpoort, onder de Stad Breda, helend oost de *Markt*, zuid de *Vest*, west den Heer A. J. INGENHOUSZ, en noord SCHOENMAKERS, bij het Kadaster bekend Sectie A, N°. 2, groot 12 Roeden, 20 Ellen, thans in huur bij PIETER BOGAERS, Stads-bode;
- 2°. Twee HUISJES en ERVEN, staande en gelegen te Breda, achter den Vlaszak, Wijk A, N°. 294, Kadaster Sectie B, N°. 1009, groot 1 Roede, 40 Ellen, bewoond door MARIA DESPA, Weduwe van DANIEL MULDER;
- 3°. Een HUIS en ERF, te Breda, in de Vingerhoedstraat, Wijk A, N°. 213, Kadaster Sectie B, N°. 1240, groot 1 Roede, 9 Ellen, thans bewoond door ELISABETH WOUTERS, Tapster.
- 4°. Een HUIS en ERF, te Breda, op de zuidzijde van de Straat bij de *Oude Vest*, Wijk A, N°. 350, Kadaster Sectie B, N°. 1310, groot 98 Ellen, zijnde in gebruik van den Geëxecuteerde;
- 5°. Een HUIS en ERF, te Breda, op de zuidzijde van de Straat bij de *Oude Vest*, nevens het voorgaande perceel, Wijk A, N°. 351, Kadaster Sectie B, N°. 1311, groot 16 Ellen, zijnde mede in gebruik van den Geëxecuteerde;

Alle welke Goederen aan den nu te noemen JOHANNES VAN DILLEN met zijne minderjarige Kinderen in overdesden Eigendom toebehooren.

Geschiedende deze Verkoop ten verzoeke en ter vervolging van den Heer ROELANDUS ANTONIUS VERLEGGH, Stads Heel- en Vroedmeester, wonende te Breda, en ten laste van JOHANNES VAN DILLEN, Herbergier, mede te Breda woonachtig, zoowel in zijn privé, als in hoedanigheid van Vader en Voogd over zijne vier minderjarige Kinderen, bij wijlen zijne Huisvrouw ELISABETH KIEKEN in huwelijk verwekt, met namen: ELISABETH, - JACOBA, - JOHANNA en MARIA VAN DILLEN.

De Procureur van den Executant,
MICHELSEN.

◀ *In de Bredasche Courant van zondag 12 maart 1843 vonden we nevenstaande aankondiging van de gerechtelijke verkoop op dinsdag 18 april 1843 van het huis en erf N° 350 gelegen op de zuidzijde van de Straat bij de Oude Vest.*

Het toekomstig verblijf van Barbara de Puyt was 98 Brabantse ellen ofwel 69 meter groot en droeg laatstelijk het nummer 53.

Het bordeel van Barbara de Puyt bevond zich in een steegje, dat van haar eerdere verblijfplaats in de Molenstraat naar de **Oude Vest** liep. De legale bordelen van Breda bevonden zich uiteraard in de buurt van de kazernes: **Oude Vest**, Keizerstraat, Vingerhoedstraat en **Nonneveld** (aldaar overleed in juni **1859** 'kroeghouder' **Johannes Jacobus van Stroe**, de 27-jarige oudste zoon van Barbara de Puyt). De meeste illegale bordelen lagen veelal aan de westkant van het riviertje de Mark, in de omgeving van de Antwerpse Barakken, De Achterom, de Leuvenaarswal, de **Gasthuisvelden** en de Gampelstraat...

• Barbara met haar ouders in Vlaanderen te Aalst aan de Dender !

Duiken we nu in het verleden van Barbara en proberen we haar spoor en dat van haar ouders, door de tijd heen te volgen: **Barbara de Puyt** werd geboren in Aalst maandag **15 januari 1816** om elf uur in de ochtend als dochter van **Cornelis de Puijt** en **Johanna Christina Riems**. Haar vader was 23 jaar oud en soldaat in 't 18de Bataljon Jagers, haar moeder was 20 jaar maar van haar werd geen beroep vermeld. Wellicht kwam de Puijt terug van Henegouwen of was hij met zijn legeronderdeel nog op de terugweg van het gehucht **Quatre Bras**, gelegen op het wegenkruispunt Charleroi-Brussel met Nijvel-Namen op 40 kilometer ten zuiden van Brussel. Voorafgaande aan de slag bij Waterloo hadden daar Nederlandse

en Belgische troepen de opmars van de Franse legers gestuit op vrijdag **16 juni 1815** en er vastgehouden tot de Britten hen te hulp kwamen. In Quatre Bras voerde de prins van Oranje het bevel over 7.500 man van wie er uiteindelijk 1.000 zouden omkomen. In totaal vielen er 9.000 slachtoffers. Diezelfde vrijdag vond tussen **Quatre Bras** en **Namen** bij **Ligny** nog een veldslag plaats, waarbij 23.000 slachtoffers vielen, vooral Pruisen. Op zaterdag **17 juni 1815** – een sombere dag met zware regens – rukten de **Fransen** verder op naar het noorden tot nabij het plateau van **Mont-Saint-Jean** nabij **Waterloo**, waar **Wellington** zijn troepen verzameld had. Op **Zondag 18 juni 1815** vond hier de allesbeslissende veldslag plaats, die de geschiedenis zou ingaan als **de slag bij Waterloo**, waarbij 12.000 militairen sneuvelden, meer dan 40.000 gewonden vielen en minstens 10.000 paarden gedood werden...

◀ *Schilderij van J.W. Pieneman: 'de Slag bij Waterloo' met een groepje officieren, wel in uniformen van na 1815!*

In welke van de drie veldslagen Cornelis de Puijt heeft meegevochten weten we niet, ook weten we niet of hij tot de 40.000 gewonden behoorde, waarvan de meeste naar Brussel en Leuven waren afgevoerd. Maar 50 jaar later, in **1865**, kregen 26 inwoners van Gouda alsnog een ereteken als beloning voor hun deelname aan 'de krijgsv verrichtingen in Nederlandse dienst ter herstelling van de Nederlandse zelfstandigheid in de jaren 1813-1815'. Onder hen bevond zich ook de vader van Barbara, Cornelis de Puijt, dan inwoner van het Zuid-Hollandse **Gouda**, koopman van beroep en sinds 9 maart 1847 weduwnaar, maar inmiddels te Gouda op vrijdag 14 september 1848 hertrouwd met een ongehuwde Amsterdamse dienstbode met vier kinderen, die allen geregistreerd waren met de familienaam van hun moeder (!). † Vader Cornelis de Puijt overleed te Gouda op dinsdag 6 maart 1883 op 90-jarige leeftijd als echtgenoot van Maria Kellevink en weduwnaar van Johanna Christina Riems.

Hiernaast zien we de Graanmarkt in Aalst met de Pupillenschool die door Napoleon in 1811 was gesticht. De opname is van omstreeks 1900. ▶ (Foto: Stadsarchief Aalst.)

Het gezin van Cornelis de Puijt verbleef dus in de winter van **1815-1816** te Aalst. Mogelijk was hij er ingekwartierd op de Graanmarkt, in de toen nog gedeeltelijk leegstaande en onverhuurde gebouwen van het Capucijnenklooster of lag hij er in de Pupillenschool, aanvankelijk opgericht voor de opleiding van 'troepskinderen'. Deze arme kinderen, veelal wezen of kinderen van soldaten, trokken mee met de troepen en knapten voor het leger allerlei klusjes op in ruil voor enig geld en wat voedsel (sommige van deze kinderen werden op wat latere leeftijd alsnog bij het leger ingelijfd).

Waarschijnlijk verbleef **Barbara**, met haar moeder en haar twee jaar eerder te Nijmegen geboren broertje **Jacobus**, in de nabij gelegen Kapellestraat, in het klooster van **de Zwarte Zusters**, die er soms gewonden en zieken verzorgden en er (tijdelijk) onderdak boden aan hulpzoekenden en ontheemden. Verzorgende en helpende Zwarte Zusters in die tijd waren: Anna Maria Goossens († 1849, 83 jaar oud), Christina De Graef († 1850, 90 jaar oud) en Maria Coppens († 1856, 96 jaar oud), die ook allen in het klooster aan de Kapellestraat (nu de Zwarte Zustersstraat genoemd) te Aalst zijn overleden.

Moeder Riems was – denken we – zoetelaarster of marketentster, die met haar gezin 'met kind en kegel' (= met de hele familie, met de wettige en de onwettige kinderen) met het legeronderdeel van haar man meetrok en dat in het vreselijke jaar **1816**, waarin het buitensporig regende en de voedselprijzen pijlsnel stegen. Dat jaar werd later aangeduid als **het jaar zonder zomer** !

In datzelfde **1816** werd op 12 april Mijnheer Andries Laurens Akersloot van Houten bevorderd tot Kapitein van het 18de Bataillon Jagers van de Nationale Militie, waarbij de vader van Barbara, Cornelis de Puijt diende. ▼ Zie hieronder de in de Franse taal opgestelde geboorteakte van **Barbara de Puyt** welke we integraal weergeven.

NAISSANCE	Acte N° 22	DE PUYT BARBE - ALOST
=====		
Arrondissement de Termonde.		Mairie d' Alost.
Du dix Septième jour du mois de Janvier mil huit cent seize (17.01.1816) à dix heures de la matinée		
Acte de Naissance de Barbe de Puyt né le quinze Janvier mil huit cent seize (15.01.1816), à onze heures du matin fils de Corneil de Puyt profession de soldat au 18 B(ataillon) Chasseurs né à Rotterdam domiciliée à (nihil) Lequel est fils de Cornélie de Puyt née à Middelbourgh et de Cornélie Van Nuust nées à Gessendam Et de Jeanne Christine Riems née à Middelbourgh laquelle est fille de Jean Riems né à bois le duc (= 's Hertogenbosch) et de Catherine Diederickx née à Breda		
Les sexes de le 'Enfant à été reconnu être feminine		
Premier témoin Joseph Knibbelaer âgé de Vingt deux ans, profession de soldat au 18me Bataillon Chasseurs domiciliée à (nihil)		
Second Témoin Pierre Joseph Smet âgé de trente un ans, profession de Commis à la maire, domicilié à Alost		
Sur la présentation et réquisition à moi faite par Corneil de Puyt Père de l'enfant et après lecture du present acte par Moi à eux en faite ont signé		
Cornelis de Puyt Joseph Knibbeler	P.J. Smet	
Constatés paer moi Charles de Ruddere adjoint au Maire d'Alost		

Volgens deze ambtelijke akte van geboorte **diende vader Cornelis de Puijt toen als soldaat** bij het 18de Bataillon Chasseurs (waren licht bewapende militaire Jagers) en was hij zonder vaste verblijfplaats en geboortig van **Rotterdam** en de wettige zoon van **Cornelis (Franciscus) de Puijt**, geboortig van **Middelburg** in Zeeland en diens vrouw **Cornelia Van Nu(ij)st**, geboortig van **Giessendam** in Zuid-Holland. **Moeder Johanna Christina Riems** was te **Middelburg** geboren en de wettige dochter van **Johannes (Theodorus) Riems**, geboortig van **'s Hertogenbosch** in Noord-Brabant en diens vrouw **Catharina Diederickx**, geboortig van **Breda** eveneens in Noord-Brabant gelegen.

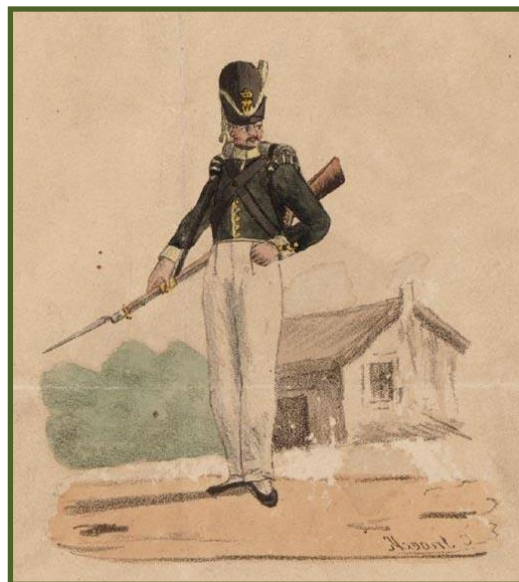
Eerste getuige was de 22-jarige soldaat Joseph Knibbeler, die diende in hetzelfde regiment als vader Cornelis en ook Knibbeler werd zonder vaste verblijfplaats genoteerd (al in januari 1813, op 18-jarige leeftijd, verbleef Knibbeler als militair te Breda en in 1827 was hij er kroeghouder); tweede getuige was de 31-jarige klerk van de burgemeester Pierre Joseph Smet, die in Aalst woonachtig was. 'Adjoint Maire' was Charles oftewel Karel de Ruddere die één jaar later, op vrijdag 29 augustus 1817, benoemd werd tot burgemeester van het 'Vlaamsche Denderstadje Aelst', dat toen ongeveer 12.000 inwoners telde.

• De moeder van Barbara mee op veldtocht ?

Zoetelaarsters of marketentsters waren veelal getrouwd met een militair beneden de rang van onder-officier en zij verzorgden in die tijd het eten en drinken van de soldaten en wassen en onderhielden hun soldatenkleding. Ook verhandelden deze vrouwen vaak voedsel en drank als koopwaar aan anderen. Het waren dus eigenlijk koopvrouwen of kraamsters die bijna uitsluitend in een mannenwereld leefden (met alle gevolgen van dien!). Zo waarschijnlijk ook de moeder van Barbara, Johanna Christina Riems, omdat koop- en handelswaar voor haar al niet vreemd waren, want zij stamde uit een van oorsprong 'Bossche' familie van winkeliers en handelaars, koopmannen en koopvrouwen, kramers en kraamsters.

Een soldaat met een koopvrouw in knolradijs jaren 1816-1817.

Zuid-Nederlandse Jager-Flankeur in 1815.

Te Breda in Noord-Brabant

In **1813** was er in de Nederlanden een einde gekomen aan de 'Fransche' bezettingen en heerste er grote armoede en honger. Tal van mensen verlieten noodgedwongen huis en haard en raakten op drift en het aantal bedelaars was nog nooit zo groot geweest. Wanneer en waar precies de ouders van Barbara elkaar hebben ontmoet is niet geweten, maar feit is dat ze al in **1814** samen in de garnizoensstad **Nijmegen in Gelderland** verbleven. Twee jaar eerder, in januari **1812**, was **Catharina Diderikcx** de moeder van Johanna Christina Riems te Breda overleden en er ook begraven in de Kleine Kerk, wat 5 guldens en 60 cents had gekost voor het éénmaal luiden, het baarkleed en het bier en drie jaar eerder op zaterdag 'den tweeden november **1811**' was haar vader winkelier **Johannes Theodorus Riems**, varende van **Thiel** in Gelderland naar **Breda** in Noord-Brabant, van boord gevallen en verdronken. Het gezin woonde toen in het stadscentrum van Breda in de Ginnekenstraat. Vader Riems stond te boek in de Registers van de Patentbelasting van Breda als winkelier 'de kermissen frequenterende in galanterieën'. Misschien was hij wel beroepshalve onderweg geweest met zijn schip, wellicht van een kermis of een inkoop of verkoop in Gelderland, terugvarend naar zijn woonplaats Breda, toen hij bij het dorpje **Varick** (= Varik, gelegen in de Tielerwaard) van zijn schip viel en verdronk in de bocht van de rivier de Waal...

'Vente dundee navire' (= verkoop van een zeilschip)

In diezelfde maand, op zaterdag 30 november 1811, werd zijn zeilschip te Breda bij notaris Jacob Van Naerssen verkocht door zijn weduwe en stond zij er met haar zes(?) kinderen alleen voor. Amper zes weken na de verkoop van het schip overleed ook zij (zie hierboven) en waren haar kinderen, waaronder de moeder van Barbara de Puyt, Johanna Christina Riems, **weeskinderen**, waarvan het jongste kind Helena slechts 7 jaar oud was. Hoogstwaarschijnlijk is het ouderloos gezin van kramer en/of winkelier Johannes Theodorus Riems toen uiteengevallen en is Johanna Christina Riems uiteindelijk vanuit Breda gelegen in de provincie Noord-Brabant, in de provincie Gelderland te Nijmegen en Zutphen beland...

(Zie verder onder • **Het gezin Riems-Diderikcx**.)

In december **1813** lag er te Breda een leger dat bestond uit 3.500 manschappen en 12 stukken geschut. Dit garnizoen, dat Breda had te verdedigen, was samengesteld uit Russische, Pruisische en Nederlandse troepen. Zeer waarschijnlijk bevond zich toen ook al soldaat Cornelis de Puijt bij deze troepen. Vanaf dinsdag 21 december t/m donderdag 23 december 1813 belegerden en bombardeerden de Fransen de stad Breda vanuit de Antwerpsche Poort en vanuit de hiernaast afgebeelde Waterpoort. Na enige voor de inwoners benauwde dagen met hevige gevechten trokken de 'Franschen' zich terug en gaven tenslotte de belegering van de stad op.

◀ *De binnenzijde van de Waterpoort te Breda circa 1865.*
(Foto: SAB, Beeldcollectie.)

Enkele maanden daarna, zo vanaf maart-april **1814** vertrokken de meeste legereenheden weer uit Breda, waaronder zeker ook **soldaat Cornelis de Puijt**, al dan niet met zijn dan zwangere toekomstige vrouw

Johanna Christina Riems, die toen nog inwonerster was van de stad Breda. Tien jaar eerder, in **1804**, woonde zij als negenjarige nog met haar ouders, broertjes en zusjes in de provincie Noord-Brabant te **Vlijmen** en te **Oudenbosch**. Haar vader, **winkelier Johannes Theodorus Riems**, was op dinsdag 11 december 1804 in de poorterboeken der Stad Breda ingeschreven. Hij was als borgbriefbegunstigde in het bezit van een borgbrief voor de som van 300 guldens, waarvoor ene Johannes Collar borg stond die echter *uijt hoofde eene gebrek aen sijn hand verklaert niet te kunnen schrijven* en als handmerk een kruisje plaatste.

Te Nijmegen in Gelderland

Hoe dan ook, in de 'Geldersche Waalstad Nijmegen', destijds een garnizoensstad gelegen op ongeveer 80 kilometer afstand van Breda, werd op donderdag **22 september 1814** een kindje geboren van het mannelijk geslacht dat **Jacobus de Puijt** werd genoemd. Volgens de geboorteakte (no 315-1814) was zijn vader de 22-jarige **soldaat Cornelis de Puijt** uit Rotterdam en zijn moeder de 19-jarige **Johanna (Christina) Riems** afkomstig van Breda (sic).

De Grote Markt van Nijmegen.

Marktdag in het stadscentrum van de Waalstad ten jare 1820. ▶
(Foto van een litho: Stadsarchief Nijmegen.)

In Nijmegen diende de Puijt bij het *Vijfde Batallion Jagers*. Eind november **1814** kreeg zijn bataljon versterking van ongeveer 300 manschappen welke vanuit Den Bosch naar Nijmegen kwamen, tenminste als we het 'Dagblad der Provincie Brabant' uit de Brabantse hoofdstad Den Bosch van dinsdag 29 november 1814 moeten geloven:

*- Laatstleden Zaterdag kwamen alhier binnen bijna drie honderd jongelingen reeds tot een korps geformeerd met hunne officieren aan het hoofd, van de in Franchen dienst geweest zijnde zoogenaamde **Garde Pupil**, zij vertrokken den volgende morgen van hier naar Nijmegen, ten einde aldaar zoo men zegt in het **vijfde Bataillon Jagers** te worden geïncorporeerd...* (sic).

Aangaande het **Departement van Oorlog jaar 1815** lezen we in het 'Bijvoegsel tot de Nederlandsche Staats-Courant van Zaterdag den 4den Februarij 1815 no 38' het volgende:

..Bij een besluit van den 15den Januari 1815 no 52 is de volgende nummering voor de korpsen der staande armee van Z.K.H. gearresteerd, te weten : 5de Bataillon Jager bekommt 18...(sic).

Met andere woorden: het Vijfde Bataljon Jagers waarin soldaat Cornelis de Puijt diende, werd gewoon het Achttiende Bataljon Jagers, zoals we hiervoor al konden lezen en hierna ook nog zullen zien.

Te Zutphen in Gelderland

Wanneer juist het gezin na **november 1814** uit Nijmegen vertrokken is weten we niet, maar medio januari **1815** verbleef het 'Jagersgezin' ongeveer 45 kilometer noordelijker van Nijmegen in het **Kwartier Zutphen** en wel **in het oude vestingstadje Zutphen zelf**, evenals Nijmegen gelegen in de provincie Gelderland. **Jager Cornelis de Puijt** lag daar tot **21 maart 1815** in garnizoen en diende als 'flanqueur' (een flanker is een soldaat die tot de flankdekking van een zijpatrouille behoort) in het Vijfde Bataljon Jagers dat in februari 1815 het Achttiende Bataljon werd (zie hiervoor).

Inkttkening van een infanterist 'op marsch zijnde' in marstenuie omstreeks de jaren 1815-1816. ►

In de winter van 't jaar **1815** op woensdagmorgen **25 januari** huwden in het **IJsselstadje Zutphen** de ouders van zuigeling Jacobus de Puijt. Volgens de trouwakte (no 6-1815) was bruidegom Cornelis de Puit toen 22 jaar oud en **flanqueur** bij het **Vijfde Bataljon Jagers** en de zoon van Cornelis (Franciscus) de Puit en Cornelie van Nuijst en was het bruidje Johanna (Christina) Riems 21 jaar oud en zonder beroep en de dochter van Johannes Theodorus Riems en Catharina Didereks. De geboorteplaatsen van bruidegom en bruid werden niet vermeld, evenzo niet de beroepen van de ouders van de bruidegom. Ook de verdrinkingsdood van de vader in **1811** en het overlijden van de moeder in **1812** van het bruidje werd niet vermeld (sic).

Al twee maanden na hun huwelijk vertrok het **gezin de Puijt-Riems** op **maandag 20 maart 1815** uit het stadje aan de rivier de IJssel met de ondertussen opnieuw geformeerde Bataljons van de Nationale Militie van het Koninkrijk der Nederlanden onder koning Willem I.

In de 'Arnhemsche courant' van 25 maart 1815 kunnen we lezen dat de autoriteiten alsmede de hele burgerbevolking van de garnizoensplaats Zutphen op 20 maart 1815 het aldaar gelegen Bataljon Jagers bij hun vertrek had uitgezwaaid, hetgeen gepaard was gegaan met toespraken, een vlaggenparade – zelfs vanaf de schepen op de IJssel – het bespelen van het carillon, het marcheren met slaande trom van de plaatselijke Schutterij en oorverdovend klokkengelui. Men sprak de vurige hoop uit dat het **brave Bataillon Jagers** spoedig zou wederkeren (!).

In diezelfde courant van dinsdag 21 maart 1815 staat het volgende: '*Gisteren laat in den namiddag kwam binnen deze stad een Bataillon Jagers in Doesburg garnizoen gehouden hebbende het welk deze morgen de marsch, over Nijmegen, naar Brabant heeft vervolgd. Hedenmorgen wagt men nog twee Bataillons van Deventer en Zutphen*'... (sic). Het kan bijna niet anders, dan dat het verwacht Bataillon uit Zutphen, het bataljon was, waarbij Jager Cornelis de Puijt marcheerde (!). De marsroute ging vanuit Nijmegen via Wijchen naar Den Bosch en vandaar verder naar Oisterwijk, via Goirle naar Turnhout en verder langs het riviertje de Kleine Nete naar Lier, Mechelen, Brussel en vandaar naar Mons (= Bergen) in Henegouwen.

De 'Arnhemsche courant' van 22 juli 1815, dus precies **een maand na de slag bij Waterloo**, geeft wat meer duidelijkheid over de verblijfplaats van het **18de Bataillon Jagers**: *..Leiden den 16 julij. Heden de bepaalde dag zijnde, op welke de vrijwillige Jagers-kompagnie, bestaande uit Studenten, behoorende tot het 18de Bataillon Jagers, den marsch naer deszelfs bestemming, namelijk Mons, in Henegouwen, zoude aannemen verzamelde hetzelfde zich omstreeks zeven uren op de gewone parade plaats, de Ruïne... en verder kunnen we lezen ..de marsch route is ingerigt naer deszelfs bestemming; naer Delft over Rotterdam, Dordrecht, Zevenbergen, Antwerpen, Mechelen, Brussel, Braine-le-Comte (= 's-Gravenbrakel) naer Mons in Henegouwen... (sic).*

De Kapitein van Cornelis de Puijt bij 't 18de Bataljon Jagers was Albrecht Nicolaas baron Van Aerssen Beijeren van Voshol († Zwolle, december 1834), die in Zuid-Afrika op Kaap de Goede Hoop geboren was in oktober 1786. Hij was gehuwd te Zwolle op 16 februari 1815 met Mevrouw Elisabeth Catharina Greven, die al vier jaar later, op 1 december 1819 te Maastricht zou overlijden, slechts 27 jaar oud.

Twee jaar later, op 11 juli **1821**, toen ex-soldaat Cornelis de Puijt als kramer al maanden aan de Demer te Eindhoven woonde... en er leude in Eindhoven en omgeving, hertrouwde baron Van Aerssen enz. te Maastricht met de plaatselijke Petronella Jacqueline Antoinetta Rigano. In 1823-1825 woonde hij te Deventer en was gepromoveerd tot 'Chef van den Staf van het leger'.

Na **juli 1815** diende Cornelis de Puijt nog in het 18de Bataljon Jagers en verbleven ze in de Zuidelijke-Nederlanden onder de stad Brussel, dat meer dan 250 kilometer verwijderd ligt van Gelderland. Dit 18de Bataljon van de Nationale militie werd later samen met het 16de en het 17de bataljon 'de tweede afdeeling Infanterie'. In **januari 1816** verbleef het gezinnetje de Puijt-Riems in het kleine **Denderstadje Aalst** waar hun dochtertje **Barbara** geboren werd, zoals we hiervoor konden lezen.

In **1817** mislukte de oogst en daaropvolgend steeg de nood van de gewone burgerbevolking tot nooit gekende hoogte. Een zevende van de mensen leefde in grote armoede. In het noorden, in **Drenthe**, werden veenkoloniën gesticht waar duizenden verpauperde mensen onder barre omstandigheden aan het werk werden gezet om er de woeste gronden te ontginnen. De – Maatschappij van Weldadigheid – werd opgericht en deze bouwde vanaf **1818** enkele kolonies voor arme gezinnen, bedelaars en oudstrijders. Voor tal van zwerfkinderen, vondelingen, verstoten kinderen en weeskinderen, werden in de Drentse gemeente Norg in het gehucht Veenhuizen drie grote gestichten gebouwd, zie hiernaast. ►

(Foto: Nationaal Gevangenis­museum Veenhuizen.)

† Aldaar overleed 10 jaar oud in september **1847** de in Noord-Holland te Amsterdam geboren **Cornelis de Puijt**, een halfbroertje van **Barbara**. Hij was het zoontje van de tweede vrouw van Cornelis de Puijt, de Amsterdamse dienstbode en winkelierster Maria Kellevink en een (voor ons) onbekende vader...

Te Eindhoven in Noord-Brabant

Omstreeks het jaar **1820**, verbleef het gezin de Puijt weer in Nederland, in **Eindhoven** in de provincie 'Noord-Brabant', gelegen op ongeveer 120 kilometer vanaf Aalst, en ook daar bracht de moeder van Barbara weer een kindje ter wereld: op dinsdag **12 juni 1821** om 10 uur 's morgens verscheen voor Mr. Arnoldus Van de Moosdijk, Burgemeester van Eindhoven de toen 31-jarige Stadsheel- en vroedmeester Johannes Christianus Bodenstaff († 1829) welke verklaarde 'dat **de tiende dezer maand** te drie ure des middags geboren was **Catharina**', dochter van de 28-jarige **kramer** Cornelis de Puijt 'door abcentie verhinderd zelf te compareren' en 'Johanna Christina Riems, deszelfs, huisvrouw, oud 25 jaren, van beroep zonder, mede wonende te Eindhoven'. Getuigen waren zijn burenen; de 33-jarige schoenmaker 'Sies' Weijtens en de toen 46-jarige timmerman Johannes (Jan) Donkers (sic). Vader Cornelis de Puijt was dus medio **1821** geen soldaat meer, maar **kramer** oftewel **koopman**, die nogal eens onderweg was.

In de gemeente Eindhoven woonde het gezin in het stadsmidden in Wijk EEN aan de Demer N° 8. Zijn naaste burenen vóór 1828 waren: klokkenmaker Franciscus Driessens, geboortig van Maastricht en diens vrouw Elisabeth Somers uit Veldhoven met drie kinderen; kuiper Johannes Bekkers uit Veghel en zijn vrouw Hendrina Van der Velden uit Stratum; barbier Simon Jacobus de Negro uit Eindhoven zelf en vrouw Antonetta Sijkens uit het dorpje Lierop met hun vijf kinderen; de Joodse koopman Andreas Herzberger(s) geboortig van Herten nabij Roermond in Limburg en koopvrouw Frederica Wijnberg uit Hulsberg in Limburg met vijf kinderen, allen te Roermond geboren (zij vertrokken op 1 mei 1830 naar Stratum); schoenmaker Johannes Franciscus Weijtens uit Woensel met huisvrouw Anna Maria Franken uit Eindhoven, die na 1824 hertrouwde met Catharina van Heythuysen geboortig van Weert in Limburg met vijf kinderen; timmerman Johannes (Jan) Donkers uit Sint-Oedenrode en zijn vrouw Apollonia van Es(ch) uit Gemert met hun drie dochters; hoedenmaker Cornelis van Lierop geboortig van Eindhoven en diens huisvrouw Arnoldina van Hugten († Eindhoven, december 1828) met hun drie kinderen en met kostgangster, hoedenmaakster Maria Peters ook al uit Eindhoven; velbereider, looier, winkelier en in 1829 logementhouder Antonius van Hirtum uit Woensel en zijn vrouw Maria van Riet uit Son met hun zes kinderen en bij hun inwonend de 'arbeidster' Barbara van Laarhoven uit Hilvarenbeek.

(† Op 31 januari 1840 waren de toen 52-jarige schoenmaker Francis Weijtens en de toen 30-jarige smid Wilhelmus Honings 'beiden buurmannen van den overledene' op het stadhuis van Eindhoven de aangevers van het overlijden van de dan 58-jarige Antonius van Hirtum die toen weer bontbewerker van beroep was. Zijn weduwe Maria van Riet overleed te Helmond op 4 oktober 1869, 85 jaar oud.)

Cornelis de Puijt was te Eindhoven op vrijdag 10 augustus 1821, om elf uur in de morgen, samen met zijn buurman van Demer N° 5 Johannes Franciscus (Sies) Weijtens en de toen 25-jarige messenmaker Johannes van de Donk, aangever van de geboorte van Weijtens zoon Gerardus Laurentius en zijn 31-jarige huisvrouw Anna Maria Franken, die vier uur eerder op die vrijdag was geboren.

In de geboorteakte (no 47-1821) werd als beroep van de vader schoenmaker en als beroep van Cornelis de Puijt **kramer** genoteerd. Nog geen drie jaar later, op woensdag 19 mei 1824 om tien uur 's morgens, was Cornelis de Puijt samen met zijn buurman hoedenmaker Cornelis van Lierop van Demer N° 7, de aangevers van het overlijden van hun buurvrouw Anna Maria Franken, de huisvrouw van schoenmaker Francis Weijtens die daags daarvoor om 'twee uur des namiddags' gestorven was op 33-jarige leeftijd. In de overlijdensakte (no 18-1824) werd genoteerd dat de vader van Barbara de Puijt nu als **winkelier** de kost verdiende. Voordien, op vrijdag 23 januari 1824 'om elf uur voormiddags', was de Puijt - hij werd toen voor het eerst vermeld als **logementhouder** - wederom op het gemeentehuis van Eindhoven aanwezig geweest nu als aangever van de geboorte van Margaretha Weijtens, dochttertje van schoenmaker Johannes Franciscus Weijtens en zijn huisvrouw Anna Maria Franken, tezamen met de uit Duitsland afkomstige 56-jarige kleermaker Theodorus Akkerschot. Met deze *Pruisische* kleermaker is logementhouder Cornelis de Puijt ook een maand later aangever van de geboorte op woensdag 18 februari 1824 om vijf uur namiddags van Antonetta, dochter van zijn buurman velbereider Antonius van Hirtum en diens huisvrouw Maria van Riet. † Theodorus Akkerschot overleed te Eindhoven in januari 1833.

In **juli 1824** was het gezin **de Puijt-Riems** nog woonachtig te Eindhoven aan de Demer. Het bestond toen uit vier personen: vader, moeder en hun twee kinderen, de dochtertjes Barbara van acht jaar en Catharina van drie jaar. Het te Nijmegen in **1814** geboren **zoontje Jacobus**, dat intussen negen jaar oud moest zijn, vonden we in Eindhoven en directe omgeving nergens terug. Wat was er met het jongetje gebeurd? Hoogstwaarschijnlijk is de familie, evenals tal van anderen in die tijd over karrensporen vanuit Aalst via Brussel, Leuven, Mechelen, Lier, Antwerpen en Arendonk naar Eindhoven gereisd. Wellicht is Jacobus in een van die plaatsen daar achtergebleven – of er overleden – of was hij voordien al ergens onderweg bezwaken? We zullen het wellicht nooit weten. Veelzeggend is misschien, wanneer in **1832** zijn toen 16-jarige zusje Barbara **op woensdag 1 augustus in Tilburg** beviel van een zoontje, deze door haar **Johannes Jacobus** werd genoemd. Mogen we nu veronderstellen dat ze haar kind de namen gaf van haar verongelukte grootvader winkelier Johannes (Theodorus) Riems en van haar waarschijnlijk jonggestorven broertje Jacobus (?).

Hoe verging het de naaste burens van de familie de Puijt-Riems in Eindhoven? Demer bleek destijds een hecht buurtje te zijn geweest, want veel bewoners van omstreeks 1825 woonden er dertig jaar later nog.

De Veghelse kuiper Johannes Bekkers, die eerder Demer N° 2 woonde overleed in november 1855, 66 jaar oud op Demer N° 1. Op 17 mei 1823 was Jan te Eindhoven getrouwd met de dienstmeid Henrica (Hendrina) van der Velden uit Stratum. Na zijn overlijden hertrouwde zijn 63 jaar oude weduwe op 11 september 1856 met de 45-jarige kuiper Martinus van den Boomen uit Tongelre. In de trouwakte lezen we *..terwijl de Bruid verklaard heeft haren naam niet te kunnen teekenen, uithoofde van ongeleerdheid...* Ondanks haar 'ongeleerdheid' of misschien wel dankzij (?), werd ze toch nog 90 jaar oud. Daags voor Eerste Kerstdag 1883 stierf zij in Stratum (nu een stadsdeel van Eindhoven), waar ze ook was geboren.

Schoenmaker Sies Weijtens van Demer N° 5 overleed op 28 november 1874, 86 jaar oud. Zijn tweede vrouw, de uit Weert afkomstige dienstmeid Maria Catharina van Heijthuisen was al het jaar eerder op 10 november 1873 gestorven, 78 jaar oud, na een huwelijk van 46 jaar.

Barbier Simon Jacobus de Negro van Demer N° 4 (hij woonde in 1840 op N° 5) werd 79 jaar oud, hij overleed op de eerste dag van het jaar 1846 (aangever op het gemeentehuis was buurman hoedenmaker Cornelis van Lierop, die zelf als weduwnaar te Tongelre overleed in juni 1850).

De Woenselse koopman Philip Wijnberg van Demer N° 9 overleed in februari 1844, 79 jaar oud. Zijn echtgenote, koopvrouw Maria Anna (Mariana) Gowus uit 'Maarse', was al in oktober 1836 gestorven op 85-jarige leeftijd.